

Міністерство освіти і науки України
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини

СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРНА МОВА

**Навчально-методичний посібник
для дистанційного навчання**

Укладачі: І. С. Гонца, В. В. Розгон

Умань

2018

УДК 811.161.2 (075.8)

C89

Рекомендовано до друку вченою радою Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (протокол № 8 від 28 лютого 2018 року)

Рецензенти:

Мойсієнко А. К., доктор філологічних наук, професор Київського національного університету імені Т. Г. Шевченка;

Торчинський М. М., доктор філологічних наук, професор Хмельницького національного університету;

Коломієць І. І., кандидат філологічних наук, доцент Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

C89 Сучасна українська літературна мова: навчально-методичний посібник для дистанційного навчання / уклад.: І. С. Гонца, В. В. Розгон. – Умань : Візаві, 2018. – 334 с.

Навчально-методичний посібник для дистанційного навчання за модулями охоплює основні питання теоретичного курсу сучасної української літературної мови з фонетики, фонології, лексикології, фразеології, граматики, морфеміки, словотвору та морфології. Для закріплення поняттєвої бази в кінці книги розміщено термінологічний словник.

Для студентів-філологів денної та заочної форм навчання, учителів, викладачів.

УДК 811.161.2 (075.8)

C89

© Гонца І. С., Розгон В.В., 2018

ЗМІСТ

Передмова	3
Короткий виклад основних теоретичних положень курсу	12
Фонетика	12
§ 1. Предмет, зміст та завдання курсу сучасної української літературної мови як лінгвістичної дисципліни.....	12
§ 2. Українська мова – національна мова українського народу. Поняття літературної мови. Мовна норма.....	13
§ 3. Походження та розвиток української мови.....	14
§ 4. Сильові різновиди сучасної української літературної мови.....	15
§ 5. Територіальні діалекти – нижча форма загальнонародної мови.....	17
§ 6. Фонетична система сучасної української літературної мови.....	19
§ 7. Анатоомо-фізіологічний аспект вивчення звуків. Апарат мовлення.....	25
§ 8. Лінгвістичний аспект вивчення звуків. Поняття про фонему. Фонологія.....	26
§ 9. Фонетичний алфавіт. Транскрипція. Транслітерація.....	29
§ 10. Артикуляційна класифікація голосних звуків.....	32
§ 11. Артикуляційно-акустична класифікація приголосних звуків.....	33
§ 12. Фонологічна система сучасної української мови. Характеристика голосних фонем.....	38
§ 13. Фонологічна характеристика приголосних сучасної української мови.....	41
§ 14. Модифікації фонем.....	42

§ 15. Регресивна асиміляція за місцем і способом творення приголосних.....	50
§ 16. Регресивна асиміляція за твердістю і м'якістю.....	51
§ 17. Регресивна асиміляція за глухістю і дзвінкістю.....	51
§ 18. Прогресивна асиміляція.....	52
§ 19. Наслідки дисимілятивних процесів в українській мові.....	53
§ 20. Спрощення у групах приголосних.....	53
§ 21. Подовження і подвоєння приголосних звуків.....	54
§ 22. Поняття про чергування. Чергування варіантів фонем.....	55
§ 23. Історичні чергування. Найдавніші чергування голосних фонем.....	56
§ 24. Чергування [o] – [e] – [i].....	57
§ 25. Чергування [o], [e] з фонемним нулем.....	58
§ 26. Чергування [e], [o] після шиплячих та [j].....	59
§ 27. Чергування голосних у звукосполученнях ри , ли – ро , ло – р'і , л'і	60
§ 28. Чергування г , к , х із ж , ч , ш	60
§ 29. Чергування г , к , х із з' , ц' , с'	61
§ 30. Альтернація твердих і палаталізованих передньоязикових відповідників.....	62
§ 31. Чергування передньоязикових зубних приголосних із піднебінними.....	63
§ 32. Чергування однієї приголосної фонемі зі сполученням приголосних фонем.....	64
§ 33. Зміни приголосних при додаванні суфіксів -ськ-, -ств-, -щ-.....	65
§ 34. Склад. Теорії складу.....	65
§ 35. Складоподіл.....	68
§ 36. Ознаки українського наголосу. Енклітика та	

проклітика.....	69
§ 37. Фразовий наголос. Інтенація.....	72
§ 38. Орфоепія. Літературна вимова голосних звуків.....	73
§ 39. Правила української літературної вимови приголосних звуків та звукосполучень.....	74
Графіка.....	75
Орфографія.....	75
§ 40. Графіка. Співвідношення між буквами українського алфавіту і фонемами (звуками) мови...	75
§ 41. Історія письма. Слов'янські азбуки глаголиця і кирилиця.....	76
§ 42. Позначення роздільної вимови приголосних на письмі.....	78
§ 43. Позначення м'якості приголосних звуків.....	79
§ 44. Орфографія. Принципи української орфографії.....	80
§ 45. Написання слів разом, через дефіс, окремо.....	81
§ 46. Правопис українських та російських прізвищ..	82
§ 47. Вживання и, і, ї у словах іншомовного походження.....	84
§ 48. Перенос слова. Графічні скорочення.....	85
Лексикологія.....	86
§ 49. Лексикологія як мовознавча дисципліна.....	86
§ 50. Зв'язок лексикології з іншими мовознавчими дисциплінами.....	87
§ 51. Поняття про слово.....	89
§ 52. Лексичне значення слова. Типи лексичних значень слова.....	90
§ 53. Переносне значення і переносне вживання слова.....	92
§ 54. Метафора і метонімія як чинники формування переносного значення слова.....	92
§ 55. Синонімія як один із різновидів парадигматичних	

зв'язків.....	94
§ 56. Типи синонімів.....	95
§ 57. Синонімічний ряд і його будова.....	96
§ 58. Евфемізми та перифрази.....	97
§ 59. Поняття про антонімію. Критерії антонімічності лексичних одиниць.....	98
§ 60. Лексична омонімія. Розмежування омонімії та полісемії.....	100
§ 61. Типи омонімів.....	101
§ 62. Явище паронімії в українській мові.....	103
§ 63. Склад лексики сучасної української літературної мови з погляду її стилістичного вживання.....	104
§ 64. Зміни в словниковому складі мови. Активна й пасивна лексика.....	107
Фразеологія.....	108
§ 65. Предмет фразеології.....	108
§ 66. Типологічні ознаки фразеологізмів.....	109
§ 67. Класифікація фразеологізмів.....	109
Лексикографія.....	112
§ 68. Лексикографія як розділ мовознавства.....	112
§ 69. Основні типи словників.....	113
Морфеміка.....	116
§ 70. Морфеміка як розділ морфології.....	116
§ 71. Морфема як мінімальна значуща одиниця мови.....	116
§ 72. Морфема і морф. Аломорфи і варіанти морфем.....	118
§ 73. Типи морфем за характером значення.....	119
§ 74. Структурно-семантична характеристика корневих морфем.....	119
§ 75. Структурно-семантична та функціональна характеристика афіксальних морфем.....	120
§ 76. Структурно-семантична та функціональна характеристика префіксів.....	122

§ 77. Структурно-семантична та функціональна характеристика суфіксів.....	124
§ 78. Структурно-семантична та функціональна характеристика флексії.....	126
§ 79. Структурно-семантична та функціональна характеристика постфіксів та інфіксів.....	127
§ 80. Типи основ.....	129
§ 81. Історичні зміни в морфемній будові слова.....	130
Словотвір.....	131
§ 82. Словотвір як розділ мовознавства.....	131
§ 83. Похідне слово як основна одиниця словотвору.....	132
§ 84. Твірна основа та словотвірний формант. Види словотвірних формантів.....	133
§ 85. Словотвірне значення, словотвірний тип і словотвірний ланцюжок.....	134
§ 86. Афіксальна деривація. Способи творення складних і складених слів.....	135
§ 87. Неморфологічні способи деривації.....	138
Граматика.....	140
§ 88. Граматика як розділ мовознавчої науки.....	140
§ 89. Граматичне значення слова у його відношенні до лексичного значення.....	141
§ 90. Способи вираження граматичних значень.....	142
§ 91. Граматична форма слова.....	143
§ 92. Граматична категорія.....	144
§ 93. Предмет та основні поняття морфології.....	144
§ 94. Частини мови як лексико-граматичні класи слів.....	145
§ 95. Система частин мови за В. Виноградовим.....	148
§ 96. Теорія частин мови в українському мовознавстві.....	149
§ 97. Лексичне значення, морфологічні ознаки і синтаксична роль іменників.....	149

§ 98. Лексико-граматичні категорії іменника.....	151
§ 99. Категорія конкретності та абстрактності.....	152
§ 100. Категорія збірності та одиничності.....	153
§ 101. Поняття про категорію роду іменників.....	155
§ 102. Розподіл іменників за родами.....	155
§ 103. Особливі випадки визначення роду іменників.....	157
§ 104. Категорія числа.....	160
Тематика та плани практичних занять.....	163
Фонетична система сучасної української літературної мови.....	163
Практичне заняття № 1.....	163
Практичне заняття № 2.....	164
Практичне заняття № 3.....	168
Практичне заняття № 4.....	174
Практичне заняття № 5.....	184
Практичне заняття № 6.....	190
Практичне заняття № 7.....	196
Практичне заняття № 8.....	200
Практичне заняття № 9.....	203
Лексикологія.....	205
Практичне заняття № 10.....	205
Практичне заняття № 11.....	208
Фразеологія. Лексикографія.....	212
Практичне заняття № 12.....	212
Морфеміка сучасної української літературної мови.....	215
Практичне заняття № 13 – 14.....	215
Словотвір.....	218
Практичне заняття № 15 – 16.....	218
Практичне заняття № 17.....	221
Практичне заняття № 18.....	224
Граматика. Іменник.....	224
Практичне заняття № 19.....	224

Практичне заняття № 20.....	227
Практичне заняття № 21.....	229
Практичне заняття № 22.....	231
Практичне заняття № 23.....	233
Практичне заняття № 24.....	235
Тестові завдання для підсумкового контролю.....	237
Практичні завдання до іспиту.....	271
Завдання для самостійної роботи.....	275
Короткий термінологічний словник.....	294
Література.....	327

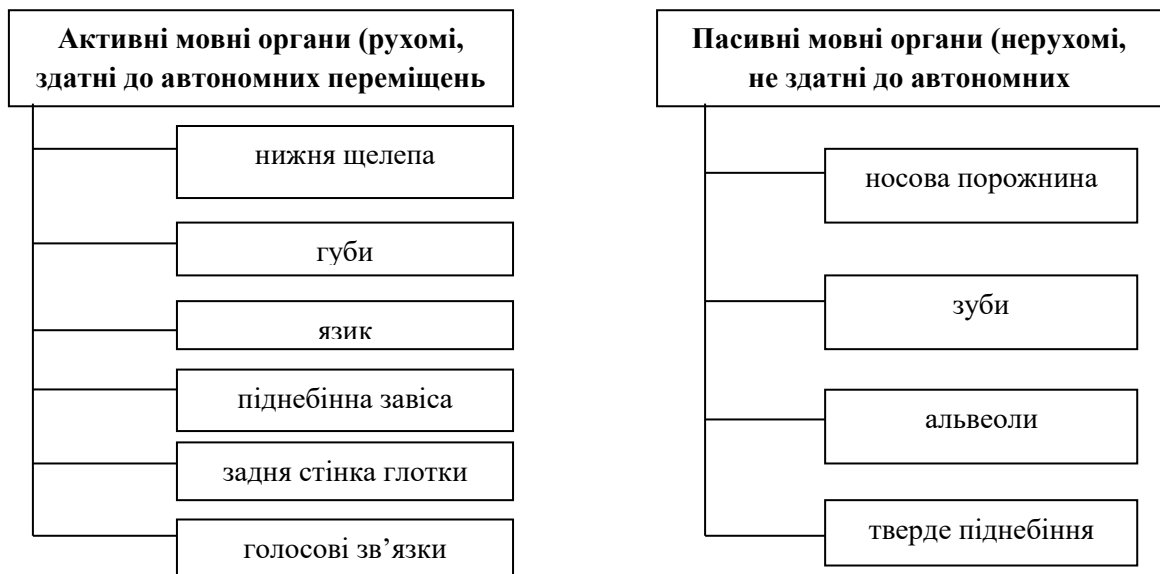
§ 7. Анатомо-фізіологічний аспект вивчення звуків. Апарат мовлення

Сукупність органів і частин людського організму, які беруть участь в утворенні звуків мови, становлять мовний апарат. Складовими частинами мовного апарату є дихальний апарат, гортань і надгортанні порожнини (глоткова, ротова, носова). Серед органів мовного апарату виділяють активні органи – голосові зв'язки, задня стінка глотки, піднебінна завіса, язик, нижня щелепа, – які рухаються, видозмінюють свою форму і відіграють основну роль у звукоутворенні, та пасивні (нерухомі) – тверде піднебіння, альвеоли, носова порожнина, зуби, ясна, – що відіграють допоміжну роль в утворенні звуків (Таблиця 1).

Робота мовних органів, спрямована на творення звуків, називається **артикуляцією** (лат. – “членоподільно вимовляти”). Вона складається з трьох фраз – **екскурсії** (підготовка мовних органів до вимови звуків), **витримки** (вимова звука), **рекурсії** (повернення органів мовлення у вихідне положення). Сукупність артикуляційних навичок, доведених до автоматизму, які необхідні для вимови усіх звуків, звукосполучень певної мови, називають **артикуляційною базою мови**.

Перенесення артикуляційної бази однієї мови на вимову звуків іншої мови спричиняє **акцент**.

Поділ органів мовлення залежно від їх участі в артикуляції звуків

§ 8. Лінгвістичний аспект вивчення звуків. Поняття про фонему. Фонологія

З лінгвістичного погляду звуки, позначені різноманітністю і варіативністю у людському мовленні, не можуть бути нескінченно різноманітними у мові. Ряди звуків, відмінних за артикуляційно-акустичними (фонетичними) ознаками, об'єднуються у фонемі. Фонема є предметом вивчення фонології.

Фонема (гр. – звук, голос) – найменша неподільна звукова одиниця мови, яка служить для утворення морфем, слів і словоформ та їх диференціації.

Фонемі виконують у мові три функції:

- 1) **конститутивну** (фонема виступає як одиниця мови, з якої складаються морфемі і слова);
- 2) **розпізнавальну** (перцептивну), або ототожнювальну (сприймаючи звуки, як вияв певних фонем, людина розпізнає окремі морфемі і слова);
- 3) **розрізнявальну**, або сигніфікативну (фонема виступає

одиницею розрізнювання морфем і слів).

Фонеми співвідносні із звуками (Таблиця 1), реалізуються у звуках, але не тотожні з ними.

Серед звукових значень однієї фонемі розрізняють головний вияв і його варіанти, або алофони.

Головний вияв фонемі – це звук, у якому та чи інша фонема реалізується в сильній позиції, що не залежить від фонетичних умов (місця у слові, впливу інших звуків, наголошеності чи ненаголошеності складу, темпу мовлення тощо).

Фонема може мати декілька алофонів, але всі вони об'єднуються навколо її головного вияву.

Розрізняють позиційні, комбінаторні, факультативні алофони.

Під **позиційним варіантом** розуміють звуковий вияв фонемі, зумовлений чітко визначеною позицією у слові – наголошеного/ненаголошеного, початком, кінцем, серединою.

Наприклад: вияв у ненаголошеній позиції фонемі /e/ у звуках [e^н], [e^с].

Позиційним варіантом є звуковий вияв фонемі /v/ як [ṽ] після голосного, перед приголосним, в кінці слова після голосного, на початку слова перед приголосним [v °oʊk], [vi' î ш °oʊ].

Комбінаторним варіантом фонемі називають її звуковий вияв, зумовлений впливом сусідніх звуків (асиміляція, акомодация).

Наприклад: твердий вияв фонемі /b/ перед [и] і напівпом'якшений перед [і] – [bi'tva], [b'îl'].

Комбінаторним є алофон [д'], під впливом наступного дзвінкого [м °ол °о д'ба'], [с°ом], [с°оја].

Факультативним варіантом фонемі називається її необов'язковий, але можливий звуковий вияв, завдяки наявності різних стилів діалектного оточення.

Наприклад: перед фонемою [і] фонема [н'] в літературній мові – [н'іс], хоч окремі носії реалізують її у звукові [н] – [ніс].

У певних випадках деякі фонемі можуть реалізуватись у таких звуках, що збігаються з головними виявами інших фонем.

Наприклад: у словах *просьба* і *косьба* фонема /с'/ перед дзвінким приголосним [б] реалізується у звукові [з']. Такі їх реалізації що збігаються з виявами інших фонем називають додатковими варіантами.

У процесі мовлення одній фонемі відповідає як її реалізація один звук. Але в деяких випадках в одному звукові може реалізуватися дві фонemi. Наприклад: [сн^і'ц':а] – /сн^і'т'с'а/, [ум^е'ва'j'e'c':а] – /умива^єш'а/. Тут у подовженому звукові [ц':] зливається фонема /т'/ і /с'/, а у звукові [с':] – /ш/, /с'/. Усі звукові реалізації певної фонemi утворюють її звукове поле.

Різниця між звуками і фонемами:

- 1) звуки – фізичне явище (це коливання повітря), фонemi – ідеальне (існують у нашій уяві);
- 2) звуки – індивідуальне явище (одноразове і неповторне), фонemi – соціальне (їх усі сприймають однаково);
- 3) звук – величина залежна, фонема – величина стала;
- 4) один звук може передавати дві фонemi (подовжених фонем не існує), пор.: [к^оп^іц':e] – /котитце/, [з'^іл':а] – /зіл'л'а/;
- 5) звуків у мові невизначена кількість, а фонем 38 (32 приголосних, 6 голосних).

Фонема є звуком-типом фонетичної системи української мови й об'єднує у собі кілька звукових значень (звукове поле фонemi).

Наприклад: |з| → [з'] – [з^о] – [с] – [ш:] – [ж:]: [з^ам^ок], [з'^абл^ік], [з^об^иш^іт], [ст^об^об'^іу], [ш:^іти], [ж^о:ув^ати].

Таблиця 1.

Фонема – загальне поняття про звук мови. Це мінімальна одиниця звукової будови мови, функція якої полягає у розрізненні і розпізнаванні значущих одиниць – морфем, а через них і слів

Звук – конкретне явище. Це мінімальна (сегментна) одиниця мовленнєвого ланцюжка, що виникає внаслідок складної артикуляційної діяльності людини і характеризується певними акустичними і перцептивними (пов'язаними із сприйняттям мовлення)

§ 9. Фонетичний алфавіт. Транскрипція. Транслітерація

Система літер і додаткових знаків, які служать для відтворення звукової системи мови, називається **фонетичним алфавітом**.

Транскрипція (лат. Transcriptio – переписування) – особлива система письма, яка застосовується для точного відтворення звукового складу слів і текстів певної мови або діалекту.

Розрізняють фонетичну, фонематичну і практичну транскрипції.

Фонетична транскрипція – спосіб передачі на письмі усного мовлення з усіма його звуковими відтінками. Фонетична транскрипція української мови базується на основі українського алфавіту з використанням додаткових літер, надрядкових та підрядкових знаків.

Наприклад: життя – [ж^eт':а], у книжці – [у кн^і:з'ц'і], кожух – [кo'жo'yx], явір – [j'av'ip]).

Система літер і додаткових позначок, що служать для відтворення звукової системи мови, називається **фонетичним алфавітом**.

Основні правила запису фонетичною транскрипцією такі:

I. З існуючих в українському алфавіті зовсім не вживаються:

1) літери я, ю, є – на початку слова і складу, після апострофа і м'якого знака вони передаються сполученням приголосного [й] з голосними [а, у, е] (*ямб, соя, єдність, грильяж, мільярд, досьє, ательє, браконьєр*);

2) літера ї – у будь-якій позиції передається сполученням [ji] (*їжак, роз'їзд, альтруїзм*);

3) літера щ (ща) передається сполученням [шч]: [шч'oка'], [шчи^eми'т'];

4) м'який знак;

5) великі літери;

- б) розділові знаки;
- 7) апостроф.

II. Введені додатково:

- 1) букви e^H , e^C для позначення ненаголошених голосних [e], [и]:
 $/e/ \rightarrow [e^C]$ перед складом з наголошеними голосними [i], [и], [y]
та перед м'яким приголосним: [ви^eз^o'y'], [си^e'л'а'ни];
 $/e/ \rightarrow [e^H]$: [ве^H'сна'], [се^H'л'о'];
 $/и/ \rightarrow [e^H]$ перед складом із наголошеними голосними [e], [a]:
[же^H'ве'], [ме^H'ха'і'л'о'];
 $/и/ \rightarrow [e^C]$ [жи^e'в'у'т'], [си^e'н'і'ус'ки'і];
- 2) буква o^Y для позначення ненаголошеним [o]
перед складом з наголошеними [y], [i]: [зо^yз^o'у'л'а],
[ко^yж^o'у'х], [т^o'об'і'], [хо^y'д'ім];
- 3) буква i^H для позначення початкового наголошеного [i]: [i^H'н'о'д'і], [i^H'нк'оли], [i^H'ниш'і'];
- 4) буква e^i для позначення голосного [e] після [j]:
[окра'jeⁱ'ц'], [п'о'j'eⁱ'дна'ти];
- 5) [ŷ], [î] для позначення нескладотворчих звуків:
[ŷне^H'ре'д], [шо^ŷк], [с'іî], [іти], [ба'іка];
- б) [j] – для позначення середньоязикового приголосного: [j^o'ог'о];
- 7) [дж], [дз] – для позначення аффрикат [д^ж], [д^з];
- 8) двокрапка після звука для позначення подовженої вимови звука [с'іл':y], [м'і'д':y] (або [–] над звуком);
- 9) ['] – після літери вгорі – м'якість приголосного [ма'з'], [л'°он], [с'а'д'];
- 10) ['] – після літери вгорі – напівпалаталізована вимова приголосного [б'іг], [п'іна], [кл'оч':а];
- 11) [·] перед знаками голосних (крім і) і – подібний призвук після м'яких приголосних : [л'о'с'], [л'°он];

- 12) [˙] після голосних, крім і, і – подібний призвук перед м'яким приголосних: [б˙ у˙ д˙], [т˙ уне˙ л˙], [т˙ о˙ л˙];
- 13) [¨] над голосними – і – подібний призвук між м'яким приголосним [л˙˙ у˙ т˙], [мр˙і˙ј˙ е˙і˙ ц˙:˙ а˙];
- 14) [°] після літери вгорі – лабіалізована вимова приголосних перед огубленими голосними [ɛ° ол° ос], [с° ум];
- 15) [˘] над голосним – головний наголос;
- 16) [˘] над голосним – побічний наголос [л˘ іс˘ осте˘ н];
- 17) / – на місці меншої паузи (звичайної);
- 18) // – на місці тривалої паузи.

Фонематична транскрипція – такий спосіб запису, який забезпечує графічну передачу кожної фонемі в її головному вияві без урахування звукових відтінків.

Фонематичний запис тексту потребує значно меншої кількості графічних знаків, ніж фонетичний.

При фонематичному записі користуються лише тими знаками, що позначають головні вияви фонем СУМ.

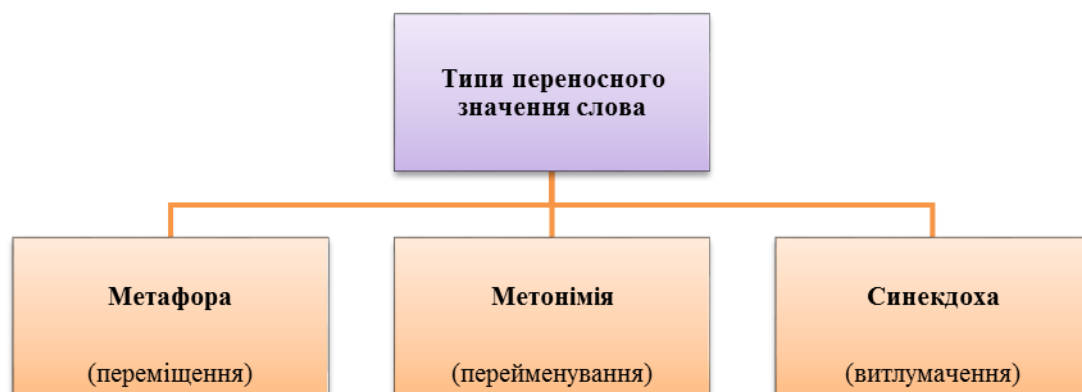
Система знаків, що використовується у фонематичній транскрипції, відповідає кількості фонем СУМ – з них 6 для позначення голосних і 32 – для позначення приголосних.

Практична транскрипція – запис засобами національного алфавіту іншомовних імен, термінів тощо, які не перекладаються рідною мовою, наприклад: Нью-Йорк (New York) парашут (фр. parachute).

Транслітерація – передача тексту й окремих слів, які записані однією графічною системою, засобами іншої графічної системи. Наприклад: Шіллер /Schiller/, Париж /Paris/.

Транслітерація, на відміну від практичної транскрипції, орієнтується на певну графічну систему, а тому вона допускає введення окремих літер і діакритичних знаків. Транслітерація обов'язково враховує звучання слова у відповідній мові.

§ 54. Метафора і метонімія як чинники формування переносного значення слова

Метафора (грец. *metaphora* – перенесення) – це тип переносного вживання слова, що ґрунтується на подібності тих або інших ознак (*І земля, і вода, і повітря – все послухало*).

Метафора може бути побудована на подібності:

- **форми** (*голка для шиття – голка сосни; крило птаха – крило літака*);
- **кольору** (*кривавий блиск, чорний олівець – чорні справи*);
- **подібності властивості** (*гострий камінь – гострий слух, золота людина*);
- **подібності вияву почуття** (*важке дерево – важка втрата*);
- **схожості поведінки, способу дії** (*втома крадеться, вітер виє*);
- **розташування у просторі** (*хвіст тварини – хвіст колони*) тощо.

В українській мові розрізняють метафори **загальнонародні** (стерті, загальноновживані: *сонце зійшло, дощ іде*) та **індивідуальні** (поетичні), поширені в художній літературі як один із засобів створення поетичних образів (*грим оплесків, зоря надії*).

Окремим різновидом метафори є функціональне перенесення найменувань з одного предмета чи явища на інші на основі подібності функцій двох явищ дійсності.

Метонімія (від грец. *metonimia* – перейменування) – це перенесення назви з одного класу предметів або назви одного предмета на інший, які межують, перебувають між собою в органічному зв'язку.

Різновиди метонімії:

- **метонімія місця** (в основі – заміщення назви об'єкта вказівкою на місце його знаходження): *гомоніла Україна, Борислав сміється, аудиторія уважно слухала, переговори між Києвом і ДЛР*;

- **метонімія часу** (в основі – заміщення назви події вказівкою на час, коли вона відбувалася): *усі пішли на обід* – це час, коли відбувається споживання їжі;

- **метонімія засобу** (в основі – заміщення назви дії вказівкою на знаряддя, яким вона була здійснена): *грунтовка підлоги – масляна грунтовка, зупинка* (дія і місце, де зупиняються), *переїзд*;

- **метонімія належності** (в основі – заміщення назви предмета вказівкою на ім'я його творця): *вивчити Леся Українку, перекласти Шекспіра*;

- **метонімія матеріалу** (в основі – заміщення предмета вказівкою на матеріал, з якого даний предмет зроблений): *ходити в золоті* тощо.

Окремо від метонімії дослідники розглядають **синекдоху** (грец. *Συνεκδοχή* – співвіднесення) – це тип перенесення назви частини на назву цілого і навпаки. Наприклад: *Гринджолами мовчазно кожух проїхав* (М. Драй-Хмара).

Види синекдохи:

- **частина замість цілого** (*голова моя козацькая!* – “голова” для позначення особи);

- **ціле замість частини** (використання назви частини світу “*Америка*” у значенні “*США*”);

- **родова назва замість видової** (Я б не лишила тебе в самотині, *Країно моя!* (Леся Українка) – “країна” замість “Україна”);

- **видова назва замість родової** (*Сини Міцкевича, Словацького, Шопена, сини Коперніка* (М. Рильський) – “сини певних представників народу” у значенні “народ”);

- **однина замість множини** (І на оновленій землі Врага не буде, супостата. А буде син і буде мати (Т. Шевченко) – “враг”, “син і мати” в значенні ‘вороги’, ‘сини та матері, тобто народ’);
- **матеріал замість речі** (суремна мідь співає з-над Дністра (М. Бажан – “мідь” у значенні ‘сурми’).

§ 55. Синонімія як один із різновидів парадигматичних зв’язків

Синоніми були об’єктом уваги Л. Булаховського, Л. Лисиченко, О. Тараненка, С. Бережана, Ю. Апресяна та ін.

Синоніми (гр. *synonymia* – однойменний) – 1) це слова (переважно однієї частини мови), що за умови повної чи часткової формальної відмінності мають тотожні значення (з можливими відмінностями в стилістичних і граматичних характеристиках та в сполучуваності), напр.: *виразний, чіткий, розбірливий; пильнувати, доглядати, глядіти*; 2) це слова, що звучать по-різному, але мають спільне основне лексичне значення, напр.: *говорити – балакати – базікати – цвенькати*.

Сукупність синонімів мови називають **синонімією**.

Функції синонімів:

- уникнення тавтології: *Т. Шевченко, Кобзар, поет, автор “Гайдамаків”...*;
- посилення експресії. Використовується прийом ампліфікації – нагнітання, нагромадження, нанизування синонімів із зростаючою експресивністю, аби дати переконливу характеристику предмету, образу: *Гол!.. Всі кричать! Ми з вами знаємо, що значить кричати, що значить галасувати, лементувати, – але те, що робиться, коли – гол! – цього описати не можна* (Остап Вишня). *Кричати* – “здіймати крик”, *галасувати* – “сильно кричати”, *лементувати* – “галасувати разом”; *Дидона тяжко зажурилась, кричала, плакала, ревла* (І. Котляревський);
- смислове зіставлення, протиставлення, уточнення, підсилення: *Пішла в снопи, пошкандибала Івана-сина годувать* (Т. Шевченко).

Основні причини та шляхи появи синонімів:

- за допомогою словотворчих засобів: *твір, витвір, утвір; споконвіку, споконвічно, одвічно; сінокіс, сіножать; небосхил, небозвід; гамір, гам;*

- слова іншомовного походження, які синонімізуються з питомими: *фіаско – невдача, ренегат – відщепенець, раритетний – рідкісний, літера – буква;*

- розмовно-просторічні та діалектні і літературні слова: *обійстя – садиба, бундючний – пихатий, куняти – дрімати;*

- внаслідок розвитку багатозначності: *слушний – зручний, відповідний (про час, нагоду); правильний, ґрунтовний, переконливий (зауваження, доказ).*

ТЕМАТИКА ТА ПЛАНИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

ФОНЕТИЧНА СИСТЕМА СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 1. АРТИКУЛЯЦІЙНО-АКУСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ГОЛОСНИХ І ПРИГОЛОСНИХ ФОНЕМ (ЗВУКІВ)

ПЛАН

1. Звук як явище артикуляційно-акустичне та фонологічне.
2. Диференційні ознаки голосних і приголосних фонем (звуків) сучасної української мови.
3. Диференційні ознаки голосних фонем (звуків) сучасної української мови.
4. Артикуляційно-акустична характеристика голосних фонем (звуків) сучасної української мови.
5. Алофони голосних фонем сучасної української мови.

ЛІТЕРАТУРА

Базова

1. Сучасна українська літературна мова : Підручник / М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін.; За ред. М. Я. Плющ. – 7-ме вид., стер. – К. : Вища шк., 2009. – 430 с.
2. Сучасна українська мова : Лексикологія. Фонетика: підручник / А. К. Мойсієнко, О. В. Бас-Кононенко, В. В. Берковець та ін.; за ред. А. К. Мойсієнка; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К. : Знання, 2013. – 340 с.
3. Сучасна українська літературна мова : Підручник / А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ та ін.; За ред. А. П. Грищенка. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К., 1997. – 493 с.

Допоміжна

1. Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови / М. А. Жовтобрюх, Б. М. Кулик. – К., 1972. – Ч. 1. – 402 с.

2. Карпенко Ю. О. Фонетика і фонологія сучасної української літературної мови : Учб. посібник / Ю. О. Карпенко. – Одеса, 1996. – 144 с.

3. Сучасна українська мова : Фонетика / За ред. І. К. Білодіда. – К., 1973. – 435 с.

4. Розгон В. В. Фонетика, фонологія, графіка й орфографія сучасної української мови : навчально-методичний посібник для студентів / В. В. Розгон. – Вид. 6-е, доп. і переробл. – Умань : ФОП Жовтий, 2014. – 168 с.

5. Сучасна українська літературна мова : фонетика, орфоєпія, графіка, орфографія : навчально-методичний посібник для студентів-філологів вищих навчальних закладів / уклад. З. І. Комарова, В. В. Розгон. – Умань, 2014. – 213 с.

Довідкова

1. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К., 1985. – 216 с.

2. Головащук С. І. Складні випадки наголошення : Словник-довідник / С. І. Головащук. – К., 1995. – 191 с.

3. Головащук С. І. Словник наголосів / С. І. Головащук. – К., 2003. – 319 с.

4. Погрібний М. І. Орфоєпічний словник / М. І. Погрібний. – К., 1984. – 629 с.

5. Українська мова: Енциклопедія / В. М. Русанівський та ін. – К., 2000. – 750 с.

ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

I. Охарактеризувати склад фонем української мови за різними науковими джерелами.

II. Записати слова фонетичною транскрипцією та визначити звукове поле фонем /e/, /и/, /o/.

В-1. Бетон, висушування, Бельбек, верф'яний, дилетант, кирилиця, комерсант, люксембурзький, феєрія, визначається.

В-2. Белорецьк, великодержавний, вуглевидобування, диспетчер, кишеня, медичний, феєрверк, виокремлення, ремонтувати, черствий.

В-3. Березань, великосвітський, деблокування, диференціація, кип'ятильник, метушіння, невивпачений, феєричний, чотириденний, підвищення.

В-4. Висліджування, взаємодіяння, дельфінарій, Киргизія, конференція, невільник, смиренність, Тирасполь, ущільнення, кривавий.

В-5. Вентилятор, взаємовідношення, децентралізація, кишенька, невинність, негритянський, перереєстрація, знищення, перевезення, безземелля.

ІІІ. Записати слова фонетичною транскрипцією та виконати артикуляційно-акустичну характеристику голосних і приголосних звуків.

В-1. Посміхається, визначення, сміливість.

В-2. Класифікується, норвезький, відкриття.

В-3. Називаються, теперішній, рівноправність.

В-4. Сміливість, народження, розгортається.

В-5. Використовується, щасливий, співвідношення.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. Що таке звук? Який розділ мовознавства вивчає звуки мови?
2. У яких аспектах вивчають звуки людського мовлення?
3. Що вивчає фонетика (описова, історична)?
4. Які методи використовують у фонетичних дослідженнях?
5. Як пов'язана фонетика з іншими розділами мовознавства (орфоепією, графікою, орфографією, лексикою, граматиною, стилістикою)?
6. Які одиниці фонетики називають сегментними (лінійними) та суперсегментними (нелінійними)?
7. Чим зумовлена необмежено велика кількість звуків людської мови?
8. Що таке фонема? Який розділ мовознавства вивчає фонему?
9. Який зв'язок між звуком і фонемою?
10. Які фонемні ознаки є диференційними для української

мови?

11. Які функції виконують фонemi у мові?
12. Що називають алофоном? Які алофони фонем називаються позиційними, які комбінаторними і які факультативними?
13. Що таке звукове поле фонemi?
14. Які звуки утворюють систему вокалізму?
15. Які звуки утворюють систему консонантизму?
16. Як класифікують голосні у сучасній українській мові?
17. Як утворюються голосні: а) переднього ряду; б) заднього ряду?
18. Як утворюються голосні: а) високого підняття; б) середнього підняття; в) низького підняття?
19. Як утворюються лабіалізовані та нелабіалізовані голосні?
20. Які правила запису фонетичною транскрипцією виділяють у сучасній українській мові?
21. Що називають фонетичним алфавітом?
22. Які правила запису фонематичною транскрипцією виділяють у сучасній українській мові?

ФРАЗЕОЛОГІЯ. ЛЕКСИКОГРАФІЯ

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 12. ФРАЗЕОЛОГІЯ. ЛЕКСИКОГРАФІЯ ЯК РОЗДІЛ МОВОЗНАВСТВА

ПЛАН

1. Предмет фразеології. Основні типологічні ознаки фразеологізмів. Спільне й відмінне між словом і фразеологізмом.
2. Погляди на класифікацію фразеологізмів:
 - а) класифікація Д. А. Булаховського;
 - б) класифікація В. В. Виноградова.
3. Групи фразеологізмів: а) фразеологічні зрощення; б) фразеологічні єдності; в) фразеологічні сполучення.
4. Лексикографія як розділ мовознавства. Стан сучасної української лексикографії і фразеографії.
5. Основні типи словників.

ЛІТЕРАТУРА

Базова

1. Караман С. О. Сучасна українська літературна мова : навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / С. О. Караман, О. В. Караман, М. Я. Плющ [та ін.]; за ред. С. О. Карамана. – К. : Літера ЛТД, 2011. – С. 30 – 36.
2. Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія / За ред. І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1973. – С. 83 – 95.
3. Сучасна українська літературна мова : Підручник для вузів [колект. авт. А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ, Н. І. Тоцька; за заг. ред. А. П. Грищенка]. – К. : Вища шк., 2002. – С. 226 – 254.

Допоміжна

1. Гонтар В. У світі цікавої лексикології та фразеології (ігрові вправи з творчим завданням для учнів 5 – 6 класів) / В. Гонтар // Укр. мова і літ. в шк. – 2004. – № 6. – С. 30 – 41.
2. Кононенко В. І. Функціонально-комунікативні аспекти академічного тлумачного словника української мови / В. І. Кононенко // Мовознавство. – 2007. – № 6. – С. 3 – 11.
3. Лесюк М. П. Розмовно-маргінальна лексика української мови та її лексикографічне опрацювання / М. П. Лесюк // Мовознавство. – 2007. – № 6. – С. 12 – 19.
4. Русанівський В. М. Інформаційно-лінгвістичні основи сучасної тлумачної лексикографії / В. М. Русанівський, В. А. Широков // Мовознавство. – 2002. – № 6. – С. 7 – 48.
5. Тараненко О. О. Про сучасну критику української лексикографії та про самих критиків (лист до редакції) / О. О. Тараненко // Мовознавство. – 2005. – № 2. – С. 94 – 96.

Довідкова

1. Батюк Н. О. Фразеологічний словник : На допомогу вчителю / Н. О. Батюк. – К. : Рад. шк., 1996. – 235 с.

2. Калашник В. С., Колоїз Ж. В. Словник фразеологічних антонімів української мови / В. С. Калашник, Ж. В. Колоїз. – К. : Довіра, 2001. – 284 с.

3. Словник фразеологізмів української мови / [уклад. В. М. Білоноженко та ін.]. – К. : Наукова думка, 2008. – 1096 с.

4. Словники України онлайн : словозміна, синонімія, фразеологія [Електронний ресурс]. – Режим доступу до словн. : <http://lcorp.ulif.org.ua/dictua/>.

ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

I. Дібрати українські відповідники до поданих фразеологізмів.

Бить баклуши. Вешать голову. Козел отпущения. Глас вопиющего в пустыне. Красная нить. Краеугольный камень. Закусить удила. Кровь с молоком. Медвежья услуга. Играть первую скрипку. Намылить голову. Попасть впросак. Сесть в лужу. Сидеть на бобах.

II. Користуючись «Словником омонімів української мови», з'ясувати значення слів. Увести їх у словосполучення або речення.

Бабка, доводитися, гай, завій, загін, мрячити, поспівати, правитися, рубель, ручка, ярий.

III. Записати 1 – 2 назви одномовних словників різних типів: тлумачних, нормативних, вибіркових, генетичних, функціональних, ненормативної лексики.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. У яких значеннях уживається термін “фразеологія”?
2. Що спільного та відмінного між словом і фразеологізмом?
3. На які групи поділяються фразеологізми?
4. Які зміни відбуваються у формі фразеологізмів?

5. Які за походженням фразеологізми наявні в українській літературній мові?
6. Які джерела вживаних у сучасній українській літературній мові фразеологізмів?
7. Яке значення фразеологізмів? З якою метою вони вживаються у мовленні?
8. Що являється об'єктом вивчення лексикографії?
9. Яка градація словників за призначенням і характером викладу матеріалу?
10. Охарактеризуйте поняття словникової статті.
11. Яка роль комп'ютерних технологій у розвитку сучасної лексикографії?
12. Якими словниками повинен користуватися вчитель-філолог? Чому?

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. Українська мова належить до:

- а) індоєвропейської групи мов;
- б) східної групи слов'янських мов;
- в) групи західнослов'янських мов.

2. У становленні української мови виділяють такі періоди:

- а) протоукраїнська мова, староукраїнська мова, середньоукраїнська мова, нова українська мова;
- б) протоукраїнська мова, староукраїнська мова, нова українська мова;
- в) протоукраїнська мова, староукраїнська мова, середньоукраїнська мова.

3. Від інших слов'янських мов українську мову відрізняють такі фонетичні риси:

- а) чергування /o/, /e/ з /i/ у нових закритих складах;
- б) чергування /o/, /e/ з /i/ у відкритих складах;
- в) чергування /o/, /e/ з /i/ у прикритих складах.

4. Для української і білоруської мов спільними є такі фонетичні риси:

- а) збереження дзвінкості приголосних у кінці слова і в позиції перед наступним глухим;
- б) оглушення дзвінких приголосних перед глухими приголосними;
- в) одзвінчення глухих приголосних перед дзвінкими приголосними.

5. Послідовна рефlekсація праслов'янського ё як і відрізняє:

- а) українську мову від інших слов'янських мов;
- б) українську мову від західнослов'янських мов;
- в) українську мову від південнослов'янських мов.

6. Злиття [y] та [i] в голосному [и] вважають характерною фонетичною рисою:

- а) східнослов'янських мов;
- б) української мови;
- в) західнослов'янських мов.

7. До найістотніших ознак літературної мови належать:

- а) наддіалектна загальнонаціональна форма існування, поліфункціональність, унормованість, стилістична диференціація;
- б) наддіалектна загальнонаціональна форма існування, поліфункціональність, наявність загальноприйнятих і кодифікованих фонетичних норм;
- в) поліфункціональність, унормованість, стилістична диференціація.

8. У сучасній українській мові виділяють такі діалекти:

- а) північні, південно-східні, південно-західні;
- б) північні, південно-східні, середньонаддніпрянські;
- в) південно-східні, південно-західні.

9. За акустичними ознаками звуки поділяються на:

- а) тони і шуми;
- б) тони;
- в) шуми.

10. З акустичного погляду звуки розрізняються за:

- а) силою (інтенсивністю), висотою, тривалістю, тембром;
- б) інтенсивністю, тривалістю, тембром;
- в) силою, висотою, тривалістю.

11. Ознаки фонем, які не залежать від різних додаткових умов і є достатніми для визначення її в сильній позиції, називаються:

- а) самостійними, або диференційними;
- б) самостійними недиференційними;
- в) несамостійними, або недиференційними.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Навести приклади текстів книжних стилів літературної мови. Пояснити їх призначення, сферу використання та мовні засоби.

2. Навести приклади текстів уснорозмовних стилів. З'ясувати їх призначення, сферу використання та мовні засоби.

3. Пояснити вимову голосного звука [і] у літературній мові й територіальних діалектах:

а) віз, річ, стіл, шість, дід, міст, радість, дім, дзвінкий, жартівливий;

б) сіно, на полі, кінь, віл, кіт, попіл, ніч, сірка, пісок, річка;

в) сніг, звір, Канів, біда, осінь, річ, вікно, зірка, смішний, кількість.

4. Записати слова фонетичною транскрипцією. Пояснити вимову голосних [е], [и], [о]:

а) широкий, сестра, привітність, півень, дитина, письменниця, торішній, криниця, календар, переживає;

б) черешня, ведмідь, читання, лелека, лиман, коридор, кожух, пшениченька, береза, арифметика;

в) зеленіє, кишень, апельсин, стою, середа, зосередження, слов'янський, дисидент, делегація, морквяний.

1. З'ясувати відмінність і подібність звуків в артикуляційному й акустичному відношеннях:

а) [і] – [и], [а] – [о], [к] – [т], [р] – [л], [д] – [д'], [в] – [г];

б) [і] – [е], [е] – [о], [в] – [з], [ш] – [с], [л] – [л'], [м] – [н'];

в) [а] – [у], [і] – [у], [д] – [б], [к] – [ф], [з] – [з'], [ш] – [ч].

2. Визначити звукові реалізації (звукове поле) фонем:

а) |з|, |к|, |ж|, |ч|, |о|;

б) |с|, |г|, |ш|, |е|, |т|;

в) |з'|, |д|, |в|, |и|, |ц|.

3. Записати слова фонетичною транскрипцією і визначити у них наявні чи можливі фонетичні зміни:

а) життя, зап'ястя, радістю, захоплюється, зважся, повернення, підчистити, віддзеркалюється, відсіля, розшнуровуєшся, анекдот;

б) зняття, щастя, мужністю, чується, змагання, вітчим, не мучся, безчестя, Камчатці, розшуковуються, айсберг;

в) бездоріжжя, завітчається, злістю, не дражніться, копитця, розчаровуєшся, найдорожчий, перенісся, митці, не мажся, сфотографуються.

4. Поділити слова на склади й дати характеристику кожному складу. Виділити слова, у яких складоподіл не збігається з правилами переносу з рядка в рядок:

а) розчистити, воркують, безформний, терплячий, мандрівка, електричний, марганцевий, завдовжки;

б) чесний, розштовхуються, бездоріжжя, засновник, зарплата, аплодисменти, алфавітний, індустрія;

в) безжалісний, викрасти, найкращий, майструють, абстрактний, інструменти, пустоцвіт, вірнопідданий.

5. Виконати фонетичний розбір слів:

а) суцвіття, самобутність, розчісуються, розстеляєшся;

б) найближчий, перехрестя, пробуджуються, не надішишся;

в) капустияний, не відчувається, розширення, зважся.

КОРОТКИЙ ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

АБЕ́ТКА (від перших літер укр. алфавіту **а** та **бе**) – див. *Алфавіт*.

АБРЕВІАТУ́РА – (італ. abbrevio – скорочую) – іменник, утворений з усічених слів вихідного словосполучення чи з усічених компонентів вихідного складного слова.

АБСОЛЮ́ТНІ СИНО́НІМИ – слова, цілком ідентичні за своїм лексичним значенням та емоційно-експресивним забарвленням.

А́ЗБУКА (від назв перших літер кирилиці азъ> та букы) – див. *Алфавіт*.

А́КАННЯ – вимова не ненашеного звука [о] як [а] або як звука, близького до [а]. А. властиве російській і білоруській літературним мовам та північним говорам української мови. В українській літературній мові А. сприймається як порушення норм літературної вимови.

АКОМОДА́ЦІЯ (лат. accomodatio – пристосування) – часткове пристосування вимови суміжних приголосних і голосних звуків. А. прогресивна – А., при якій артикуляція наступного звука пристосовується до кінця артикуляції попереднього звука, пор.: *тук і ток, сядь і сад*. А. регресивна – коли кінець артикуляції попереднього звука пристосовується до початку артикуляції наступного звука, пор.: *дьоготь, просьба*.

АКТІ́ВНА ЛЕ́КСИКА – слова повсякденного вжитку.

АКУСТІ́ЧНИЙ (гр. akustikos – слуховий) – той, що сприймається слухом. А. *аналіз, А. апарат, А. бік звуків мови, А. властивості звуків, А. класифікація голосних (приголосних)*.

АКЦЕ́НТ (лат. accentus – наголос) – мимовільне спотворення звуків певної мови людиною, для якої ця мова нерідна. Помилки спричинені впливом системи рідної мови (пор. вислови *німецький акцент, грузинський акцент*), а також – у межах однієї мови – впливом діалектної вимови, коли носій діалекту недостатньо

володіє нормами літературної мови, напр.: виразне акання у мові носіїв північних говірок української мови.

АКЦЕНТОЛО́ГІЯ (від лат. *accetus* – наголос і гр. *logos* – слово, вчення) – розділ мовознавства, що вивчає природу, типи і функції наголосу.

АКЦЕНТУАЦІ́ЙНІ НО́РМИ – див. *Норма*.

АКЦЕНТУА́ЦІЯ – (лат. *accetus* – наголос) – 1) наголошування окремих елементів у слові чи фразі; 2) система наголосів певної мови чи в групі споріднених мов; 3) позначення наголосів у писаному (чи друкованому) тексті, у транскрипції.

АЛІТЕРА́ЦІЯ (від лат. *ad* – до, *при* і *littera* – літера) – повторення однакових приголосних звуків чи звукосполучень у віршовому рядку, строфі, у реченні. Використовується як стилістичний засіб підсилення виразності. Напр.: *Жухне жах на ножах на тривожних рубежах* (І. Драч); *Світи сотають нерви металеві, болить в бетон закована земля* (Л. Костенко); *Солодкий сон оси і сливи й сови у присмерку сплачі* (М. Вінграновський).

АЛФА́ВІТ, абéтка, áзбука (гр. *alphabetos*, від назв двох перших літер гр. *Α* – альфа та *Β* – бета, або новогр. *víta*) – система писемних знаків – літер, що зображають звукові елементи слова. Порядок розміщення літер для певної мови є традиційним. Український А. складається із 33 літер. Фонетичний А. – система знаків, яку використовують для фонетичної транскрипції.

АНАЛІ́ТІЧНІ МО́ВИ – мови, в яких граматичні відношення між словами виражаються службовими словами, порядком слів, інтонацією тощо. Це англійська, французька, іспанська, болгарська та інші мови. Див. також *Синтетичні мови*.

ЛІТЕРАТУРА

Базова

1. Безпояско О. К., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Граматика української мови. Морфологія : підручник / О. К. Безпояско, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський. – К. : Либідь, 1993. – 336 с.
2. Вакарюк Л. О., Панцьо С. Є. Українська мова. Морфеміка і словотвір / Л. О. Вакарюк, С. Є. Панцьо. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2004 – 184 с.
3. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови : Академічна граматики укр. мови / І. Р. Вихованець. – К. : Унів. вид-во “Пульсари”, 2004. – 400 с.
4. Горпинич В. О. Морфологія української мови : підручник для студентів ВНЗ / В. О. Горпинич. – К. : ВЦ “Академія”, 2004. – 336 с.
5. Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А. Словотвірна морфеміка сучасної української літературної мови / Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська. – К., 1998. – 162 с.
6. Передрій Г. Г. Лексика і фразеологія української мови / Г. Г. Передрій, Г. М. Смолянінова. – К., 1983. – 207 с.
7. Сучасна українська літературна мова : Морфологія. Синтаксис : підручник / А. К. Мойсієнко, І. М. Арібжанова, В. В. Коломийцева. – К. : Знання, 2010. – 374 с.
8. Сучасна українська літературна мова : [підручник для студентів філологіч. спец. вузів]/[за ред. А. П. Грищенка]. – 3-тє, переробл. і доп. – К. : Вища школа, 2002. – 493 с.
9. Сучасна українська літературна мова : [підручник для студентів вузів]/[за ред. М. Я. Плющ]. – 4-тє вид., стереот. – К. : Вища школа, 2003. – 430 с.
10. Сучасна українська літературна мова : Підручник / М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін.; За ред. М. Я. Плющ. – 7-ме вид., стер. – К. : Вища шк., 2009. – 430 с.
11. Сучасна українська мова: Лексикологія. Фонетика : підручник / А. К. Мойсієнко, О.В. Бас-Кононенко, В.В. Берковець

та ін.; за ред. А. К. Мойсієнка; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К. : Знання, 2013. – 340 с.

12. Сучасна українська мова : підручник / О. Д. Пономарів, В. В. Різун, Л. Ю. Шевченко та ін.; За ред. О. Д. Пономарева. – 2-ге вид., перероб. – К. : Либідь, 2001. – 400 с.

13. Шкуратяна Н. Г., Шевчук С. В. Сучасна українська літературна мова : модульний курс : навч. посібник / Н. Г. Шкуратяна, С. В. Шевчук. – К. : Вища школа, 2007. – 822 с.

Допоміжна

1. Акцентологія. Етимологія. Семантика: До 75-річчя академіка НАН України В. Г. Скляренка. – К. : Наукова думка, 2012. – 775 с.

2. Аркушин Г. Незмінні західнополіські іменні лексеми / Г. Аркушин // Українська мова. – 2017. – № 2 (62). – С. 40 – 48.

3. Городенська К. Профі-кар'єра чи професійна кар'єра / К. Городенська // Українська мова. – 2017. – № 2 (62). – С. 122.

4. Горпинич В. О. Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфонологія / В. О. Горпинич. – К. : Вища школа, 1999. – 207 с.

5. Горпинич В. О. Українська словотвірна дериватологія: Навчальний посібник / В. О. Горпинич. – Дніпропетровськ : Вид-во ДДУ, 1998. – 189 с.

6. Гуряєва Н. Особливості мови першого українського молитовника / Н. Гуряєва // Українська мова. – 2017. – № 2 (62). – С. 27 – 39.

7. Дочу А. Р. Мовні контакти і запозичення як чинник формування тематичних груп лексики (на матеріалі англійського орнітонімікону) / А. Р. Дочу. – К. : Наук. думка, 2017. – 206 с.

8. Дюндик О. Креативний потенціал неолексикону Євгена Пашковського / О. Дюндик // Українська мова. – 2017. – № 2 (62). – С. 110 – 122.

9. Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови / М. А. Жовтобрюх, Б. М. Кулик. – К., 1972. –

Ч. 1. – 402 с.

10. Індоевропейська спадщина в лексиці слов'янських, балтійських, германських і романських мов: Семантичні та словотвірні зв'язки і процеси / Відп. ред. В. П. Пономаренко. – К. : Видавн. дім Д. Бураго, 2013. – 604 с.

11. Караман С. О. Сучасна українська літературна мова : навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / С. О. Караман, О. В. Караман, М. Я. Плющ [та ін.]; за ред. С. О. Карамана. – К. : Літера ЛТД, 2011. – 560 с.

12. Карпенко Ю. О. Фонетика і фонологія сучасної української літературної мови : Учб. посібник / Ю. О. Карпенко. – Одеса, 1996. – 144 с.

13. Клименко Н. Вияви категорії демінутивності в науковому стилі / Н. Клименко // Українська мова. – 2017. – № 2 (62). – С. 3 – 13.

14. Клименко Н. Демінутиви у біологічній терміносистемі сучасної української мови / Н. Клименко // Українська мова. – 2017. – № 1 (61). – С. 29 – 41.

15. Клименко Н. Ф. Основи морфеміки сучасної української мови: Навч. посібник / Н. Ф. Клименко; Ін-т змісту і методів навчання. Київ. ун-т імені Т. Шевченка. – К., 1998. – 182 с.

16. Кобирилка Г. Джерела дослідження динаміки акцентуації в українських діалектах / Г. Кобирилка // Українська мова. – 2017. – № 1 (61). – С. 55 – 65.

17. Кредатусова Я. Мовні інновації-абревіавами в сучасній словацькій мові (у порівнянні з українською) / Я. Кредатусова // Українська мова. – 2017. – № 1 (61). – С. 77 – 91.

18. Розгон В. В. Фонетика, фонологія, графіка й орфографія сучасної української мови : навчально-методичний посібник для студентів / В. В. Розгон. – Вид. 6-е, доп. і переробл. – Умань : ФОП Жовтий 2014. – 168 с.

19. Селігей П. О. Світло і тіні наукового стилю / П. О. Селігей. – К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2016. – 627 с.

20. Скляренко В. Г. Історія українського наголосу. Дієслово / В. Г. Скляренко. – К. : Наук. думка, 2017. – 660 с.

21. Соколова С. Порівняльне дослідження української та російської мов і проблеми соціолінгвістики / С. Соколова // Українська мова. – 2017. – № 1 (61). – С. 42 – 54.

22. Стишов О. А. Основні джерела поповнення фразеологічного складу української мови кінця ХХ – початку ХХІ століть / О. А. Стишов // Мовознавство. – 2015. – № 1. – С. 33 – 47.

23. Сучасна українська мова : Фонетика / За ред. І. К. Білодіда. – К., 1973. – 435 с.

24. Сучасна українська літературна мова : фонетика, орфоепія, графіка, орфографія : навчально-методичний посібник для студентів-філологів вищих навчальних закладів / уклад. З. І. Комарова, В. В. Розгон. – Умань., 2014. – 213 с.

25. Тараненко О. О. Актуалізовані моделі в системі словотворення сучасної української мови (кінець ХХ – ХХІ ст.) / О. О. Тараненко. – К. : Видавн. дім Д. Бураго, 2015. – 248 с.

26. Томіленко Л. М. Суржик як об'єкт наукових досліджень і дискусій / Л. М. Томіленко // Мовознавство. – 2014. – № 4. – С. 69 – 80.

14. Українська мова. Енциклопедія / В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), О. І. Зяблюк та ін. – 2-е вид. випр. і доп. – К. : Українська енциклопедія, 2004. – 824 с.

15. Цілина М. М. Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфологія : [навч. посібник для дистанційного навчання]. – К. : Університет «Україна», 2009. – 215 с.

16. Яценко Н. Жанрово-стильова специфіка наукової рецензії / Н. Яценко // Українська мова. – 2017. – № 1 (61). – С. 92 – 101.

Довідкова

1. Бобух Н. М. Словник антонімів поетичної мови / Н. М. Бобух. – К. : Вид.-полігр. центр КиМУ, 2004. – 297 с.

2. Бріцин В. М., Тараненко О. О. Українсько-російський і

російсько-український словник: Сфера ділового і професійного спілкування / В. М. Бріцин, О. О. Тараненко. – К. : Вища школа, 2011. – 551 с.

3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь : Перун, 2005. – 1728 с.

4. Волох О. Т. Сучасна українська літературна мова : Морфологія. Синтаксис / О. Т. Волох, М. Т. Чемерисов, С. І. Чернов. – К. : Вища шк., 1989. – 334 с.

5. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К., 1985. – 360 с.

6. Головащук С. І. Складні випадки наголошення : Словник-довідник / С. І. Головащук. – К., 1995. – 191 с.

7. Головащук С. І. Словник наголосів / С. І. Головащук. – К., 2003. – 319 с.

8. Гринчишин Д. Г. Словник паронімів української мови / Д. Г. Гринчишин, О. А. Сербенська. – К. : Рад. школа, 1986. – 221 с.

9. Демська О. Словник омонімів української мови / О. Демська, І. Кульчицький. – Львів : Фенікс, 1996. – 224 с.

10. Деркач М. П. Короткий словник синонімів української мови / М. П. Деркач. – Львів – Краків – Париж : Просвіта, 1993. – 209 с.

11. Єрмоленко С. Я., Бирик С. П., Тодор О. Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / За ред. С. Я. Єрмоленко. – К., 2001. – 224 с.

12. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови : близько 15000 синонімічних рядів [Електронний ресурс] / С. Караванський. – К. : Кобза, 1993. – 472 с. – Режим доступу до словн. : <http://slovopedia.org.ua/41/53392-0.html>

13. Карпіловська Є. А. Кореневий гніздовий словник української мови : гнізда слів з вершинами – омографічними коренями / Є. А. Карпіловська. – К. : “Українська енциклопедія” ім. М. П. Бажана, 2002. – 912 с.

14. Клименко Н. Ф. Словник афіксальних морфем української

мови / Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, В. С. Карпіловський, Т. І. Недозим. – К. : УкрНДІПСК, 1998. – 434 с.

15. Коломієць М. П. Короткий словник перифраз / М. П. Коломієць, Є. С. Регушевський. – К. : Рад. шк., 1985. – 152 с.

16. Плющ М. Я. Сучасна українська літературна мова : Зб. вправ : навч. посібник / М. Я. Плющ, О. І. Леута, Н. П. Гальона. – К. : Вища шк., 1995. – 284 с.

17. Погрібний М. І. Орфоепічний словник / М. І. Погрібний. – К., 1984. – 629 с.

18. Полюга Л. М. Словник антонімів / Л. М. Полюга. – К. : Довіра, 2004. – 275 с.

19. Полюга Л. М. Словник українських морфем / Л. М. Полюга – Л. : Світ, 2001. – 448 с.

20. Російсько-український словник синонімів / Уклад.: Т. К. Черторизька, Г. П. Вишневська, Н. О. Бойко; за ред. В. М. Бріцина. – К. : Вища школа, 2012. – 319 с.

21. Селігей П. О. Етимологічний словник запозичених суфіксів і суфіксоїдів в українській мові / П. О. Селігей. – К. : Академперіодика, 2014. – 324 с.

22. Словник іншомовних слів / Уклад.: С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. – К. : Наук. думка, 2000. – 680 с. – (Словники України).

23. Словник української мови / Відп. ред. В. В. Жайворонок. – К. : ВЦ «Просвіта», 2016. – 1320 с.

24. Словник української мови : в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1970 – 1980. – Т. 1 – 11.

25. Сучасна українська мова : підручник / [О. Д. Пономарів, В. В. Різун, Л. Ю. Шевченко та ін.; За ред. О. Д. Пономарева]. – К. : Либідь, 2005. – 488 с.

26. Ужченко В. Д. Сучасна українська мова : Зб. вправ і завдань : навч. посібник / В. Д. Ужченко, Т. П. Терновська, Т. С. Маркотенко. – К. : Вища шк., 2006. – 286 с.

27. Українська мова : Енциклопедія / В. М. Русанівський та ін. – К., 2000. – 750 с.

28. Шкурятяна Н. Г. Сучасна українська літературна мова : Модульний курс : навч. посібник / Н. Г. Шкурятяна, С. В. Шевчук. – К. : Вища шк., 2007. – 823 с.

29. Ющук І. П. Українська мова : підручник / І. П. Ющук. – К. : Либідь, 2008. – 639 с.

30. Яценко І. Т. Морфемний аналіз [Текст]: словник-довідник : у 2 т. / [І. Т. Яценко; ред. Н.Ф. Клименко]. – К. : Вища школа, 1980. – Т. 1. А–Н. – 1980. – 355 с.

31. Яценко І. Т. Морфемний аналіз [Текст] : словник-довідник: у 2 т. / [І. Т. Яценко]. – К. : Вища школа, 1981. – Т. 2. О–Я. – 1981. – 352 с.

Електронні ресурси

1. Грещук В. Сучасна дериватологія : деякі підсумки й перспективи / В. Грещук. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Mv/2009_8/14.pdf

2. Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А., Карпіловський В. С., Недозим Т. І. Словник афіксальних морфем української мови / Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, В. С. Карпіловський. – К., 1998. – Режим доступу : http://lib.movahistory.org.ua/Slov_afiksalnykh_morfem.pdf

3. Ковтун І. М. Морфеміка. Словотвір. Методичні рекомендації до проведення практичних занять та організації позааудиторної самостійної роботи студентів. – Режим доступу : <http://zavantag.com/docs/1821/index-12639-1.html>

4. Козленко І. Систематизація базових термінів сучасної морфології. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Um/2009_39.pdf

5. [Морфема как минимальная значимая единица языка. Виды ...](http://yazikoznanue.ucoz.ru/publ/sessija_shpargalki_jazykovedenie/morfema_kak_minimalnaja_znachimaja_edinica_jazyka_vidy_morfem_morfemika_i_slovoobrazovanie_funkcionalnyj_aspekt_izuchenija_zvukov_rechi/1-1-0-36) – Режим доступу : http://yazikoznanue.ucoz.ru/publ/sessija_shpargalki_jazykovedenie/morfema_kak_minimalnaja_znachimaja_edinica_jazyka_vidy_morfem_morfemika_i_slovoobrazovanie_funkcionalnyj_aspekt_izuchenija_zvukov_rechi/1-1-0-36

6. Плющ М. Я. Граматика української мови : У 2 ч. Ч. 1. Морфеміка. Словотвір. Морфологія : Підручник / М. Я. Плющ. – К. : Вища школа, 2005. – Режим доступу : http://lib.mdpu.org.ua/load/Library/plush_gramatika_ukr_movi.pdf

7. Словничок таємної мови лірників та шаповалів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://litopys.org.ua/rizne/lirn.htm>.